

8467

~~12187~~

FEHÉR KÖNYV

IRJA

Bródy Sándor

BUDAPESTEN

AZ IRÓ KIADÁSA

~~D. 579~~
8487

FEHER KONYV

1916 november.

Tisza a kihült házban.

Beszélgetés a Nagy Keresővel.

Egy csirke meg egy asszony.

A szerető.

Az előleg.

Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség
TUDOMÁNYOS OSZTÁLY
A fekete macska.

Egy szindarab története.

—
LYON LEA.

Regényes színjáték
három fölvonásban.

Színháztudományi Intézet
könyvtára 1961. sz. 8467

Pallas részvénytársaság nyomdája Budapesten.

Egy csirke meg egy asszony.

1.

Volt egyszer egy papagálynak egy asszony-sága. Az állat meg volt elégedve az asszony-sággal: rendesen adott neki ennie, innia és nem kinozta haszontalan szavak betanításával, kettőt úgy is gyerekkora óta tudott, az egyik «k» betűvel kezdődő szó. (A vége «a».) A másik a nagy szó: «adj pénzt». A madár emberszolgájával nem bánt rosszul, nem követelt tőle sok munkát: az aprópénzt kellett beszednie művészi mutatványaiért és papi funkciójáért, amit az Erzsébet-, Ferencz- és Józsefvárosi utczák sarkán a néptől kapott. Planetákat húzott a délszak zöld kiküldöttje, szerencsét jósolt, áldást osztott és az osztály-sorsjátékra is fölhiyta a figyelmet. Maga se emlékezett rá, hol mívelték ki geniejét és mi-

kor fogadta föl ezt az asszonyt, az időpont és az összes körülmények kissé zavarosak voltak. Maga a nő, túl a harminczon, de még innen a negyvenen, némi borzadálylallyal gondolt multjára és a percze, amikor az ura, folttisztító és javító szabó így szól hozzá:

— Most pedig fogjad ezt a kalitkát, a madaraddal. Ezt hoztad a házamba, meg azt a cifra ruhát, ami rajtad van! A többi, a többi, a szoba-bútor, még az utolsó főzőkanál is az enyém. Aló — mars!

Rugott rajta egyet, de egy újjal se bántotta. Nagyon megharagudott volt reá, mert egészen fiatal legényekkel bolondozott és azok a dolgot elmondták egymásnak és másoknak is. A szabó a gyereket is magánál tartotta, azzal az egyszerű érvel, hogy az az ő becsületes munkája. Különben is a gyermek már nem szoptott, a szalonnabőrt is megette. A papagály asszonya után nem is sírt, de ez még többször rítt a ház és az ajtó előtt is, hiába, a mesterember makacs volt és a vidéki eredetű nő se a rendőrséghez, se a bírósághoz, vagy paphoz nem mert elmenni, érezte, hogy nem tiszta. Egyedül azt restelte, hogy csaknem gyerekek voltak azok, akikkel «kezdet». Sőt tovább is ment. De örökké csak nem búsul-

hatott, abból se élhetett meg, hogy a kalitkát hordozza, vagy a kajdászt eladja. Az első napon kivitte a madarat társaihoz a ligetbe, éjszakára is, maga is ott hált, a zengő madarak és a füttyentő koncsorgó nők és férfiak között. A második napon már találkozott egy banyával, aki más célból szólította meg, de látván, hogy erre sovány, egy másikat, a planéta-üzletet ajánlotta neki. Sőt a szükséges vályúhoz, a zöld és fehér nyomtatványokhoz is hozzásegítette. Mert a szerencsétlenségen épül a legnagyobb szerencse: egy másik planetás nő, mielőtt más planetába ment volna át, nála lakott és az utolsó hat korona adóságért a szerszámaival fizetett.

Tehát a ceyloni születésű Villy, kiállott az asszonyával a pesti utca sarkára és húzta a czédulát, ha volt kinek. Soha a nőt a férfivel össze nem tévesztette és ha egy bajszos jött egy puczér arczúval, a «k»-val kezdődő szót ki nem mondotta, csak a «pénzt» emlegette. A papagály megélt és a nő is mellette. Könnyűvérüségből mindkettő engedett, az asszony nem kellett senkinek, a színes állat eloregedt. Szomorúak lettek mindaketten, mint a hogy illik azokhoz, kik a végzetes szerencse és a kedves együgyű nép szolgálatában állanak. A

háború nekik is használt kezdetben, később a madárnak szükölködni kellett a megszokott magvak nélkül. Új bolhák is lepték el, norvégiai bolhák, nem birt ellenük küzdeni, hiába fűrösz-tette magát a szolgálójával. Unta ezt a mai utczai életet is. Mindég menetszázad, mindég menetszázad! Symbolum nélkül, ingerelték a katonák, nagyon is cifrák, nagyon is hangozások, egyik-másik még meg is melleszti, tollat húz belőle és zölddel, pirossal, virággal és tollal, meg muzsikával megy el. Az asszony-ság minden menet után bóg és mind elkiséri egy pár lépésnyire. Amíg oda van, mindenféle apjuktól megszabadult gyerekek mindenféle szivarkavégeket dugnak a csontszájába. Az asszony a zenés cifraságtól, a sok férfitől szentimentális lett és amikor visszajön a fülébe ordítja:

— Villy, ezzel ment az úram!

Bolond nő és okos madár! Az állat nem kívánta a háború végét bevárni; testált. Ott múlt ki munka közben, épp egy magazinárius tisztnek húzott planetát, azt, amelyben egy kellemetlen levél megérkezése helyzetetett kilátásba és még az, hogy «irigyei vannak, éppen a legjobb barátjai között». (Egy díjnok, de az se lehetetlen, hogy egy albiró szívesen fogadta

el a kihült lényt, alkalmasint nem azért, hogy fölélessze. Hus, hus, hust!)

Egy másik papagályról nem lehetett szó, a sivár Anglia üzleti féltékenykedése miatt. Az oceánon túlról, ah, olyan régen nem hoztak cifra tollú tudós madarat; maguktól pedig ezek nem jönnek. Az isten, egyszer csakugyan megveri Nagy-Britanniát!

2.

Egy kakaduról lehetett volna szó, de azt előbb el kellett volna lopni. A keleti madarak belvárosi kereskedése, ahol a planetás asszony szétnézett, egy kolibrit ajánlott, de ezért heti bért kellett volna fizetnie. Végre is le kellett mondani az exotikumról és egy paraszt csízt vett. De ez nem imponált a népnek, azonfelül fegyelmezhetetlen volt. Egy óvatlan pillanatban az összes diplomáciai írásokat összeecsunytotta és átszállt a Dunán, alkalmasint a lankákra, ahonnan kis korában, könnyelmű fejjel bejött Pestre szolgálni. A szegény nőnek pedig a pénzecskéje szépen fogyott, attól kellett félnie, hogy az utczasarok elfelejti.

Vett tehát egy csirkét. A banya, akinél

lakása, sőt szorgalma eredményeképpen egy egész szobája és abban sporhertje is volt, egy eléhezett, ványadt csirkét ajánlott neki megvételre. A csirke, mint magyar csirke, sőt tiszavidéki, nem föltünő jelenség, fehér, fekete pettyes, izolálva, barát és élelem nélkül élt a ferenczvárosi udvaron. Kutya nem ingerelte, gyerek nem bántotta, pislogott, kapirgált, szerényen csipogott és alkalmasint nem járt az eszében más, mint élni, élni. «Vivere!» mintahogy az áruló olaszok mondanák. Az, hogy teste nem alkalmas a halál ténsúr torka számára — : bizonyosan nem bántotta. Kötelességét nyilván nem akarta teljesíteni. A politika távol állt e csirke-madártól, de ész hián nem szükölködött : egy-két leczke és kihúzta a planetát különben még, mint néhai zöld kartársa. Egy szem kukoriczát rejtett az asszonyság minden czédulába és a csibe, fajtájára nézve a legrosszabb artista, engedelmeskedett. A nép nagyon örült, hogy az idegen nemzetiségű madár helyett e honi kézbesítette neki a szerencsét, az utca éhomra dolgozó cselédjei, idegen földön, zavaros ügyért való harcban kiállt katonák, akik élve hazajöttek és a városban ödöngtek — : bizalommal járultak a csirke elé és a szegény asszonyból egyszerűbe gazdag asszony lett.

Eppen ezért és azért is, mert az utcasarkon a kor áramlatának ellentállani nem tudott: elhatározta, hogy katonaruhát fog vásárolni a kis fiának, aki már lehet, hogy a nyolczadik esztendejébe jár. Még egy pár esztendő és sorozzák. Jaj, nyögött a nő, de az igazság az volt, hogy nyolczadik esztendeje nem látta a tulajdon gyermekét, az első években próbálta, mindég verést kapott. Fölfüggesztette tehát anyai érzését, de most gazdag lévén, dús ajándékkal akarta meglepni a gyermeket. Maga is kitisztálkodott, kicsinosította magát. Termete, bár nyulánk, sohse volt rossz, csak az arcán látszott meg az, hogy koponya, koponya: férfié, nőé egyaránt, mind csunya koponyák leszünk és vagyunk. Nem rossz, de halálfejú! mondják az ilyen nőkre és rendszerint nincs is nagy szerencsájük.

Mégis az asszonyságot főként este férfiak vették körül.

Borzasztóan lerongyolott vitézek, mindenük, nemcsak a ruhájuk, összegyürve és bepiszkolva. A vitézek két esztendeig az emberi méltóságnak nem megfelelő életet éltek és ez meglátszott rajtuk. Úgy is mint vidéki nővel, szívesen beszélgettek vele. Leginkább azt kérdezték tőle: mikor lesz vége?

— Ez a csirke talán megmondja! felelte az asszony buzdító hangon.

— Boris, mondd meg!

A csibe, aki Boris nevet kapott egy szemérmetlen keresztségben, fehér czédulához, azaz a benne látható kukoriczaszemhez kapott. A katona olvasta, itta a czédula nyomtatott, tehát igaz tartalmát, amint következik: «Önnek szerencséje van urasága. (Katona úr.) A császárok már béküldöznek, hiszen rokonok is. Mielőtt önt a hősi halál érte volna, ő felseégek belátták, hogy a háború, amit ők és szolgálk, meg a nagy gazdag emberek csináltak, balul kiüthet, balra is, jobbra is. Már leveledznek is egymással. Ön is levelet kap, nem pénzeszt, mert a pénzt a fene ette meg. Annyi van, mint a pelyva, de egy kékhasú bankó szükségeltetik ahhoz, hogy sült tökkel jóllakják. Ne féljen attól, hogy a felesége (kedvese) megcsalja. Majd még ezekkel a muszikkal. (Osztálysorsjátékszám.) Nani gogyo, nani lovo!» A közvetlen stílusú írás, amelyet valami zugnyomdász hozott forgalomba, nagyon imponált a katonáknak, némelyik haza is vitte a feleségének. (Kedvesének.) Némelyik el is hitte, mert hit nélkül nem lehet élni, főképen ma, amikor hittel sem lehet....

Amikor a nap lefeküdt aludni, akkor kezdődött csak az igazi élet a planétás körül. Jöttek a harciba induló katonák és a háborúból megtért, kezetlen-lábatlan, majdnem félfejú koldusok. Igazán, egyszer egy félfejú is jött, csak annyit tudott a beszédből, mint Boris, a csirke: «Csip, pitty, csii, csii!» Különben ép-kéz láb, egészséges, szép magyar fiú volt. Be kell vallani, hogy a harcosok nagy része nem az asszonyság és a szerencse kedvéért ödöngött az utcásarkon, hanem más nők, némberek miatt. Az utca és a mellék utcákból úgyszólván rajokban sereglettek ki e mennél czifrább, annál szomorúbb jelenségek, java-részt a háború alatt lettek azok a mik, hitvesek, szeretők, apa nélkül maradt leányok voltak, de lehetek közöttük cselédek, akik az enni való megdrágulása és a cselédbérek alacsony volta közötti különbséget akarták így kiegyenlíteni. Ám az se lehetetlen, hogy a szörnyű nyomorúság, amely beárnyékolta az egész világrészt: a gyenge nőnek nemcsak a gyomrát, de a titokzatos szervét is megzavarta. Olyanformán, mint mikor száz és száz eszten-dőkkel ezelőtt a Pestis személyesen végezte el

azt e tájon, amit most a Politika néven nevezett ragályos kórság... Szende szóke nők kívánták az életet és oda dobták magukat a szerelemnek... Csak a pénz nem szerepelt még olyan erősen, mint most.

A félkezű és féllábu vitézekkel a zsákutczák sötét sarkain alkudoztak a némberek, a hősiesség iránt kevés érzékkel; fogytán a kenyér, fogytán a részvét. Azért semmi morgás, még mindig semmi morgás. Az elnéző rendőröknek semmi dolguk, csak egyszer belé kell avatkozniok abba a viszályba, ami két nő között üt ki, egy-egy katona miatt, aki ezüst vitézségi érmet és — a kabátja alatt — harci emlékeket hozott haza. Vagy ha egy kikapós népfölkelő, megtérvén, a köz-szerelmet keresvén, megtalálja az egyetlen lányát. Ordít eggyet, kihúzza a pangánétját, de vissza is dugja. A lány meg mint a nyúl szalad neki a városerdőnek. Hogy ott tovább adja el magát. Akad olyan is, aki kikeres magának egy ágat. Hálólhelynek, vízszintesen.

Boris és az asszonya, úgy is mint szociológusok sokat tapasztalhattak. Boris, az események hatása alatt a névjegyét le is adta a planetákra. Legalább valami igaz nyoma e kornak az iroda-

lomban. Az asszonyság nyugodtan nézelődött és elkergette azokat a jórészt ittas katonákat, akik a vásári szerelem helyett egy enyhe, házi nőt kerestek, nem baj, ha nem piros is a szája. A küzdelmekben és még inkább a jó módon nagyon megkomolyodott a nő és ha férfin járt az esze, az nem volt más, mint az ura. Miként előbb a papagályal, most az összekötött lábú Borissal aludt, pedig tudvalevő, hogy a majorság a legrosszabb hálótárs. Álmai azonban voltak neki is. Az ember, a gyerek. Vagy egy másik ember és másik gyerek. Volt olyan katona is, akinek oldalvást a szemébe nézett és ingyen adott planetát.

4.

Egyszer gyött egy, félkarú, fáradt, nem nagy. Nézte, az is őt.

Az asszony egyszerre csak szemébe húzta a fejkendőjét, mire a katona lehajolt és a kendő alá nézett:

— Te vagy-e te?! kérdé ingerülten.

— Nem, de, én vagyok! szölt az asszony, fölsohajtott és azon volt, hogy a planetás szekrényt, a bűvös csirkét, egész vagyonát otthagyja és elszaladjon. Lába azonban a földbe

gyökeredzett, az ura állott előtte, a szabó, ki jobb kezébe soha tűt nem fog többé, mert az egész jobb karja hiányzott.

— Hová tette? kérdé mélységes szomorúsággal.

— Elhagytam! mondá a katona szinte vidáman. Kinek mi köze hozzá! tette hozzá hetykén. — Királyom és hazám kivánta! folytatta csüggedten.

— Aztán azok mit adnak érte?

A szabó, mint katona nem válaszolt. Majd a csirkével ingerkedve és az asszonyt ugyan csak erősen megnézve szólt:

— Ilyen boltot, mint amilyen a tied, még válthatok. Kellett ez neked, kellett! szólt emelt hangon, mintha az egész dolog tegnap történt volna; a seb kimarjult, a szemei szikráztak és az asszonyság megzavarodva megint csak arra gondolt, hogy meneküljön. Jó szerencse, hogy úgy a meghibált, mint a még ép katonák már megegyeztek és elvonultak a piszkos bérházakba és csak kikapós cselédek, haza vánszorgó öreg asszonyok ödöngtek csak az utcán. (Ezek az öreg, szegény asszonyok minek vánszorognak tovább, előre, mért nem állanak meg, amikor érthetetlen, hogy a fiatalok is meg nem állanak.) A planétás szekrény

fölött hiába égett a petroleum-gyertya, «Boris» maga is feueramtot csinált, bóbiskolt.

— Haza kell mennem! szólt az asszony és pakolódzni kezdett.

— Hát van hazád, új. Tán urad is, új?

— Szobám van magamnak. Uram, az nincs, elég volt egy.

— Talán még neked áll feljebb, talán még te...

Az elvált asszony megsimogatta egykori urának a hiányos vállát és szeliden szólt:

— Isten ments. Bár összetörte volna a csontomat. Az is kevés lett volna. Magának igaza volt!

— Nem volt igazam, no, ha tudni akarod, hát nem is volt. Azóta az üzlet se ment. Egésségem se volt. Vendéglőből élni! Egy jó falatot nem ettem. A fogam vicsorgattam utánad.

— No lássa! — szólt a nő, elpirult és mosolygott. A férfi folytatta:

— Hittem is, nem is, láttam is, nem is, kinek mi köze hozzá. No, ugyan nagy dolog! Megbolondultam, összevissza fölfúttam. Most láttam, hogy más nagy fene gyilkosságok vannak a világon. Megölelted, hát megölelted és nem egyet, tán többet is. Ki halt bele, kinek

ártott?! Az anyádtól tanultad, én is a mamám miatt elnézhettem volna neked. Mit akartam, mit akarunk? Az egyik ember ne piszkáljon a másik orra előtt! Az egyik is mocskos, a másik is taknyos, azt a...

A csonka katona a szenteket és a szűzeket idézte és goromba szókat és régi erőteljes szavakat vegyített beszédébe, amely voltaképpen az erkölcs bírálata volt, amint egy szabó — és csonka katona — megzavarodott, avagy kijózanodott katona bírál és ítélkezik.

— És az egész nem is volt igaz! — szólt az asszony, — mint asszony és fejkendőjét kihúzta a szeméből.

— Maga most hová megy, haza? — kérde hirtelen reszkető hangon, mert a gyerekre gondolt egész beszélgetésük alatt, de eddig nem merte, csak most merte megkérdezni:

— Hol van?

— Jó helyen! A katona a földre, helyesebben a föld alá mutatott.

Az anya félkezével magához ölelte Borist, a másik kezével meg befogta a szemét:

— Jaj nekem, jaj, — síránkozott egyfolytában, — az isten nem bottal ver, mindig leszem, hogy meglássam, egy boltba neki katonaruhát, kis kardot is kinéztem... jaj!

A katona fölsegítette az asszony hátára a holmiját és botjával a levegőben hadonászva vigasztalta:

— Mit jajgatsz, örülj, hogy nincs. Minek a fiú? Hogy kitanuljon és akkor neki kergessék az ágyúknak, akik harangokból lettek? Lent nem bánthatják. Ki bánthatja? Ámbátor egyszer csak valaki kitalál valamit. Összedrótozzák a fiatalok csontjait a koporsóban. Aló, fel. Hapták. Eleibe a pergőnek. Hátról lövik, előlről lövik. Halott volt-e, élő volt-e, az már egyre megy! Mind egyre megy.

A tréfás és alkalmasint egy kissé hóbortos szabó röhögéssel elegyítette beszédét. Az asszony szájátva hallgatta, próbált közbeszólni: «Hány esztendő lett? Volt-e nála orvos? Megfázott-e, avagy rosszat evett? Hol fekszik?» A katona a maga nevetésétől nem hallotta és nem válaszolhatta meg a kérdéseket...

Az asszonyság a szabad lámpást is eloltotta, indulni készült.

— No, szervusz! — mondá a férfi. — Én megyek az Üdülőbe.

Közben kitűnt, hogy egyfelé visz az utuk, messze, kifelé. A gázgyárnál már «Boris»-t az ember vitte és nagyon édesdeden elbeszél-

gettek. Az út másik felébe az asszony már szemrehányást tett a férfinak, hogy azon a tájékon járt, ahol azok a nők rajzanak. Keresett egy bizonyost? Senkit, akárkit? Fúj, pfúj! Az ember letagadta, pedig úgy volt igaz, ahogy az asszony gyanakodott...

A sötét utczákon már úgy mentek előre, hogy a nő a férfi botjába kapaszkodott és amikor a tetthelyre, az asszonyság lakásához értek, minden magyarázkodás nélkül együtt mentek be a szobába. És az egy nyoszolyába együtt feküdtek le. Hamar elfűtták a gyertyát és a legnagyobb, az örök boldogság világított nekik. Egyik se látta a másik meghibáltságát, csonkaságát, rongyosságát és nem látták vala megbénultságát és nyomorúságát az egész emberi nemnek. Hogy nincs jobb karja, nincs erkölce, csak vak és mindenható szerelme van, amelylyel bódultan szaporítja magát... A hideg-
lelésig ölelték egymást az elváltak, siratva, dicsérve, halottaikból fölcsókolva egymást. Az egyik hiányzó karja helyébe a másik a magáét odatette és így ébredtek, jó későn, akkor se maguktól: a szabad ablakon át az őszi nap besütött a beesett szemükbe.

— Ni, ni, megjött a karom! — szólalt meg a férfi.

— No, nem az ennyim, a tied! Mindegy!
— tette hozzá tréfásan.

— Éhen vagyok! — ez volt a második föl-fedezése.

5.

Az asszony felugrott, frissebben, mint nyolcz esztendővel ezelőtt:

— Mit kívánsz, mit ennél, mit süssek? — kérdé és már a kötője is a derekán volt, már a konyhában is volt. Körülnézett, — semmi, ami az urának való. A banyánál se semmi. A két boltos előtt vagy kétezer ember kacsasorban. A kis piacon üres baromfikosarak. A köténye alatt hiába csörgött a váltópénz.

Csüggedten tért haza és amint a konyhában leült egy pillanatra, «Boris» csipkedte a lábaszárát, nyilván azért, hogy menjenek szerencsét húzni, szemet enni. Az asszonyság megfogta, gondolkodás nélkül megszorította az immár teljesbölcességű csirke nyakát és miután a tolla közé fúva, megállapította, hogy ez alkalmas, a maga zsírjában is megsül —: röviden végzett vele. És amikor a kőbányai templomban deket ütött az óra, már

terített abroszon, tányérból ette a szabó az ügyes madarat.

Az asszony mosolyogva nézte, maga is evett egy-két falatot. A banya — a volta-képeni háziasszony — fekete kávéhozott egy bögrében és egy másik lakójától szivart is lopott a katonának. Meleg is volt, a gyomra is megnyugodott az összekerült emberpárnak és most egyik szívébe se nyilalott a tegnap se, a holnap se. —